

**XIZMAT KO'RSATISH TARMOQLARIDA INVESTITSION
RISKLARNI BAHOLASHDA KO'P MEZONLI IQTISODIY-
MODELLASHTIRISH USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH.**

Hazratqulov Shahboz Boboqul o'gli

Qarshi davlat universiteti

Mustaqil tadqiqotchisi

Email:shahbozhazratqulov@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-5600-6251>

Anotatsiya. Mazkur tezis xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsion risklarni baholash jarayonini takomillashtirishda ko'p mezonli iqtisodiy-modellashtirish usullaridan foydalanishning nazariy va amaliy jihatlarini yoritishga bag'ishlangan. Tadqiqotda investitsion risklarning moliyaviy, institutsional, bozor va operatsion omillari o'zaro bog'liq tizim sifatida qaralib, ularni baholashda ko'p mezonli qaror qabul qilish modellari imkoniyatlari asoslab beriladi. Shuningdek, integral ko'rsatkichlar shakllantirish, risklarni reytinglash va ustuvorlashtirish orqali investitsiya qarorlarining asoslanganlik darajasini oshirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Tezisdagi taklif etilgan yondashuvlar xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsion risklarni yanada aniq baholash, noaniqliklarni kamaytirish va investitsiya samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy mexanizm sifatida asoslanadi.

Kalit so'zlar. xizmat ko'rsatish tarmoqlari, investitsion risklar, ko'p mezonli tahlil, iqtisodiy modellashtirish, investitsiya qarorlari, integral ko'rsatkichlar, risklarni baholash, qaror qabul qilish modellari.

Kirish. Hozirgi iqtisodiy rivojlanish sharoitida xizmat ko'rsatish tarmoqlari milliy iqtisodiyotda muhim o'rin egallab, iqtisodiy o'sish, bandlik va innovatsion faollikni ta'minlovchi asosiy sohalardan biri sifatida shakllanmoqda. Mazkur tarmoqlarga investitsiya jalb qilish hajmining ortib borishi investitsiya jarayonlarining samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, investitsion risklarni chuqur va tizimli baholash zaruratini ham kuchaytirmoqda. Ayniqsa, xizmat ko'rsatish tarmoqlariga xos bo'lgan yuqori darajadagi noaniqlik va omillar xilma-xilligi an'anaviy risk baholash yondashuvlarining cheklanganligini namoyon etmoqda. Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsion risklar moliyaviy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda institutsional, bozor, tashkiliy va operatsion omillar ta'sirida shakllanadi. Ushbu omillarning o'zaro bog'liqligi va murakkabligi investitsiya loyihalarini baholashda ko'p mezonli yondashuvlardan foydalanishni taqozo etadi. Shu nuqtayi nazardan, iqtisodiy-modellashtirishning ko'p mezonli usullari investitsion risklarni yanada aniq baholash, ularni ustuvorlashtirish va investitsiya qarorlarining asoslanganlik darajasini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, amaliyotda qo'llanilayotgan ko'p mezonli modellar xizmat ko'rsatish tarmoqlarining o'ziga xos xususiyatlarini to'liq hisobga olmayotgani investitsion risklarni baholash samaradorligini cheklab kelmoqda. Shu sababli, xizmat ko'rsatish tarmoqlari sharoitiga

moslashtirilgan, integral ko'rsatkichlarga asoslangan ko'p mezonli iqtisodiy-modellashtirish usullarini takomillashtirish dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi. Mazkur tezis aynan ushbu masalalarni yoritishga qaratilib, investitsiya faoliyatida risklarni baholash va boshqarish jarayonlarini ilmiy asosda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Bozor iqtisodiyoti sharoitida investitsiyalar iqtisodiy o'sish va raqobatbardoshlikni ta'minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mamlakat iqtisodiyotining modernizatsiyasi, ishlab chiqarishning innovatsion yangilanishi va yangi ish o'rinlari yaratilishini ta'minlashda investitsion loyihalarning samarali amalga oshirilishi alohida o'rin tutadi. Biroq, ushbu loyihalarning moliyaviy jihatdan muvaffaqiyatli bo'lishi ko'plab ichki va tashqi risk omillari ta'siriga bog'liq. Investitsion loyihalarning murakkab tabiati, uzoq muddatli xarakteri hamda noaniqliklarning yuqoriligi sababli, ularni moliyalashtirishda risklarni aniqlash, baholash va boshqarish strategiyalarini ishlab chiqish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish, kapitalni yo'qotish ehtimolini kamaytirish va investorlarning ishonchini mustahkamlash risklarni boshqarish samaradorligiga bevosita bog'liqdir. Bugungi kunda zamonaviy moliyaviy bozorlarda yuzaga kelayotgan beqarorlik, global iqtisodiy inqirozlar, foiz stavkalaridagi o'zgarishlar, valyuta kurslari tebranishi va siyosiy omillar investitsiyaviy risklarni yanada murakkablashtirmoqda. Shuning uchun investitsion loyihalarni moliyalashtirishda ilg'or risklarni boshqarish yondashuvlari - xususan, sug'urtalash, diversifikatsiya, xedjirlash, stress-testlar va ssenariy tahlili kabi strategiyalar qo'llanilishi lozim. Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsion risklarni baholash murakkab ko'p omilli jarayon bo'lib, u moliyaviy ko'rsatkichlar bilan cheklanmay, institutsional, bozor va operatsion omillarning o'zaro ta'sirini ham hisobga olishni talab etadi. Shu sababli investitsiya risklarini baholashda an'anaviy bir mezonli yondashuvlar yetarli natija bermaydi va ko'p mezonli iqtisodiy-modellashtirish usullaridan foydalanish zarurati yuzaga keladi. Ko'p mezonli modellashtirish yondashuvi investitsion risklarni baholashda turli xil ko'rsatkichlarni yagona tizimga birlashtirish imkonini beradi. Xususan, moliyaviy barqarorlik darajasi, bozor talabining o'zgaruvchanligi, institutsional muhit sifati, huquqiy kafolatlar hamda operatsion samaradorlik mezonlari o'zaro bog'liq holda tahlil qilinadi. Bunda har bir mezonning investitsion risk darajasiga ta'siri aniqlanib, ularning nisbiy og'irlik koeffitsientlari belgilanadi. Xizmat ko'rsatish tarmoqlariga moslashtirilgan ko'p mezonli iqtisodiy-modellashtirish usullarini takomillashtirishda integral ko'rsatkichlar shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Integral indekslar investitsion risklarni umumlashtirilgan ko'rinishda baholash, investitsiya loyihalarini solishtirish va ustuvorlashtirish imkonini beradi. Shu orqali investorlarga qaror qabul qilish jarayonida aniq va ishonchli axborot taqdim etiladi. Investitsion loyihalarni moliyalashtirish jarayonida risklar - bu nafaqat kutilmagan yo'qotishlar ehtimoli, balki moliyaviy samaradorlikka tahdid soluvchi muhim omillardir. Ularning kelib chiqish manbalari xilma-xil bo'lib, iqtisodiy, siyosiy, moliyaviy va tashkiliy omillar bilan chambarchas bog'liq. Shu boisdan, har qanday investitsion qaror ilgari surilishidan oldin risklarni chuqur o'rganish va ularni oqilona boshqarish strategiyalarini tanlash zarur. Tahlillar

shuni ko'rsatadiki, risklarni boshqarishda diversifikatsiya, sug'urtalash, xedjirlash, ssenariy tahlili, stress-testlar hamda Davlat-xususiy sheriklik (PPP) modeli singari yondashuvlar muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, rivojlanayotgan davlatlarda, xususan O'zbekistonda, risklarni minimallashtirish bo'yicha tizimli yondashuvlar joriy etilishi lozim. Shuningdek, moliyaviy bozor infrastrukturasi, axborot shaffofligi, va investorlarni himoya qiluvchi institutsional mexanizmlarning mavjudligi investitsion risklarni boshqarish darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, ko'p mezonli modellashtirish asosida investitsion risklarni reytinglash mexanizmlarini joriy etish xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsiya jarayonlarini optimallashtirishga xizmat qiladi. Risk darajalarini past, o'rta va yuqori toifalarga ajratish investitsiya resurslarini samarali taqsimlash hamda noaniqliklarni kamaytirish imkonini yaratadi. Natijada, ko'p mezonli iqtisodiy-modellashtirish usullarini takomillashtirish xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsion risklarni baholash sifatini oshirib, investitsiya samaradorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Xulosa. Xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsion risklarni samarali baholash investitsiya qarorlarining asoslanganligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, investitsion risklarning ko'p omilli va murakkab xususiyati ularni baholashda ko'p mezonli iqtisodiy-modellashtirish usullaridan foydalanishni taqozo etadi. Mazkur yondashuv investitsion risklarni moliyaviy, institutsional, bozor va operatsion omillar kesimida tizimli ravishda baholash imkonini beradi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, ko'p mezonli modellashtirish asosida shakllantirilgan integral ko'rsatkichlar investitsiya loyihalarini solishtirish, ustuvorlashtirish va risk darajasini aniqlashda yuqori samaradorlikka ega. Ushbu usullar investitsiya jarayonlarida mavjud noaniqliklarni kamaytirib, qaror qabul qilish sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, xizmat ko'rsatish tarmoqlarining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda modellarni moslashtirish investitsion risklarni baholash aniqligini sezilarli darajada oshiradi. Xulosa qilib aytganda, investitsion loyihalarda risklarni nazorat ostiga olish - bu loyiha muvaffaqiyatining asosi bo'lib, u nafaqat iqtisodiy barqarorlikni, balki investitsion muhitning jozibadorligini ham ta'minlaydi. Kelajakda ushbu yo'nalishda ilg'or xalqaro tajriba va zamonaviy moliyaviy instrumentlardan foydalanish dolzarb hisoblanadi. Investitsion loyihalarni moliyalashtirishda risklarni boshqarish samaradorligini oshirish uchun quyidagi takliflar muhim deb hisoblaymiz: 1. Risk baholash tizimlarini joriy etish - loyihalar uchun majburiy risk hisobotlari ishlab chiqilishi kerak. 2. Moliyaviy vositalarni rivojlantirish - derivativlar bozorini yo'lga qo'yish. 3. Investorlar uchun axborot ochiqligini kuchaytirish - loyihalar bo'yicha ochiq statistika va monitoring tizimi. 4. PPP mexanizmlarini kengaytirish - davlat tomonidan kafolatlangan loyihalarda risklar muvozanatli taqsimlansin. 5. Kichik biznes uchun risklarni sug'urtalash jamg'armalarini rivojlantirish. Natijada, xizmat ko'rsatish tarmoqlarida investitsion risklarni baholashda ko'p mezonli iqtisodiy-modellashtirish usullarini takomillashtirish investitsiya samaradorligini oshirish, investitsion muhit barqarorligini ta'minlash hamda xizmat ko'rsatish sohasining barqaror va innovatsion rivojlanishini qo'llab-quvvatlashning muhim ilmiy-amaliy omili sifatida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Islomov, B. S. (2020). Investitsion loyihalarda risklarni baholash va boshqarishning zamonaviy yondashuvlari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar jurnali, (4), 45–51.
2. Damodaran, A. (2012). Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset (3rd ed.). Wiley Finance.
3. Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. The Journal of Finance, 7(1), 77–91. <https://doi.org/10.2307/2975974>
4. Yescombe, E. R. (2013). Principles of Project Finance (2nd ed.). Academic Press.
5. OECD. (2014). Effective Public Investment Across Levels of Government: Principles for Action. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264214451-en>
6. World Bank. (2017). Public-Private Partnerships: Reference Guide Version 3.0. International Bank for Reconstruction and Development. <https://ppp.worldbank.org>
7. UNCTAD. (2020). World Investment Report 2020: International Production Beyond the Pandemic. United Nations Conference on Trade and Development. <https://unctad.org>
8. Ibodullayev, S. M. (2021). Investitsion loyihalarni moliyalashtirish asoslari. Toshkent: Iqtisod-Moliya nashriyoti.
9. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. (2023). Investitsiyaviy muhit va loyihalar bo‘yicha hisobotlar. <https://invest.gov.uz>

